DAS TÂRÎKH-I ZENDÎJE

DES

IBN ʿABD EL-KERÎM ʿALÎ RIẒÂ VON ŠÎRÂZ

[FASC: I]

HERAUSGEGEBEN UND MIT EINER EINLEITUNG VERSEHEN

UND

ALS INAUGURALDISSERTATION ZUR ERLANGUNG DER

DOCTORWÜRDE BEI DER PHILOSOPHISCHEN FACULTÄT

DER UNIVERSITÄT STRASSBURG

EINGEREICHT

VON

ERNST BEER.

LEIDEN.
DRUCK UND VERLAG VON E. J. BRILL.
1888.

DAS TÂRÎKH-I ZENDÎJE

DES

IBN ʿABD EL-KERÎM ʿALÎ RIẒÂ VON ŠÎRÂZ

[FASC: I]

HERAUSGEGEBEN UND MIT EINER EINLEITUNG VERSEHEN

UND

ALS INAUGURALDISSERTATION ZUR ERLANGUNG DER

DOCTORWÜRDE BEI DER PHILOSOPHISCHEN FACULTÄT

DER UNIVERSITÄT STRASSBURG

EINGEREICHT

VON

ERNST BEER.

LEIDEN.
DRUCK UND VERLAG VON E. J. BRILL.
1888.

ERKLÄRUNG.

Die vorliegende Schrift ist aus einer bei der Universität Strassburg eingereichten Abhandlung, welche eine Textausgabe des Târîkh-i zendîje, eine Untersuchung über die Quellen zur Geschichte der Zenddynastie und einen geographischen Index umfasste, hervorgegangen. Mit Genehmigung der Facultät ist nur der nachfolgende Abschnitt als ein in sich abgeschlossenes Ganzes als Dissertationsschrift gedruckt worden. Die Fortsetzung und der Schluss der Arbeit wird binnen kürzester Zeit als besonderes Buch ausgegeben werden.

SEINEM LEHRER

Herrn Dr. F. C. ANDREAS

IN DANKBARKEIT

GEWIDMET

VOM

HERAUSGEBER.

VITA.

Ich, Ernst Friedrich Beer, evangel. Conf. wurde geboren d. 4 Mai 1864 zu Schweidnitz in Schlesien als Sohn des Zahlmeisters Karl G. Beer. Auf einigen Bürgerschulen Schlesiens vorgebildet, trat ich Ostern 1876 in die Quinta des Kgl. Friedrich-Wilhelms Gymnasiums zu Posen ein und verliess Michaelis 1882 mit dem Zeugnis der Reife die Anstalt, um in Berlin Philologie zu studieren (bis Michaelis 1886). Orientalische Sprachen trieb ich dabei bei den H. Prof. Weber, Schmidt, Oldenberg, Barth, und ausserhalb der Universität bei H. Dr. Andreas. Es sei mir auch an dieser Stelle gestattet, ihnen allen meinen ergebensten Dank auszusprechen.

ÜBER DIE QUELLEN ZUR GESCHICHTE DER ZENDDYNASTIE.

Wenige Zeiten in der Geschichte Persiens bieten einen so traurigen Anblick wie das vergangene Jahrhundert. Die Ṣefewîden Monarchie war in Zersetzung begriffen. Alle staatlichen Einrichtungen waren erschüttert; ohnmächtig standen die verkommenen Nachfolger eines Isma^cîl und ^cAbbâs I aufrührerischen Vasallen gegenüber; die Sittlichkeit war gänzlich vergiftet, und auch der kriegerische Sinn schien geschwunden zu sein. Furchtbar schnell und vernichtend erfolgte durch die Afghânen die Katastrophe. Zwar gelang es noch dem Feldherrngenie des Nâdir Šâh, sein Volk zu glänzenden Siegen und Eroberungen mit sich fortzureissen, aber für den inneren Verfall fand er kein Heilmittel. Und so günstig wir auch über seinen schlichten Nachfolger, Kerîm Khân urteilen mögen, was dieser schuf, war nur ein Not- und Flickbau, der deshalb unter den ungeschickten Händen seiner Erben schnell zusammenbrach. Die dann folgende Qâǰârendynastie fand einen innerlich zerfallenen und verfaulten Staat vor. Da auch diese die Lage des unglücklichen Landes nicht besserte, sondern dasselbe systematisch ruinierte, so viel eben noch zu ruinieren war, was ist es dann ein Wunder, wenn das persische Volk nach einer Radicalcur verlangt, indem es sehnsüchtig nach einer Annexion durch eine europäische Macht sich umsieht? Möge es sich

in den Vorteilen, die es von einer solchen erhofft, nicht getäuscht sehen.

Ähnliche trostlose Zeiten — die Mongolenstürme — hatten grosse Historiker wie ᶜAlâ el-dîn Aṭâ Melik J̌uweinî hervorgebracht. Als aber in Persien die Geschichtsschreibung in die Hände serviler Hofjournalisten gefallen war, deren einzige Aufgabe es war, das Regiment ihres Auftraggebers und seiner Dynastie zu verherrlichen, als die leichte und natürliche Redeweise der Litteraten aus der Sefewîden Zeit sich verlor und durch einen überladenen und ungelenken Kanzleistil ersetzt wurde, war die Zeit für nach Form und Inhalt vollendete Geschichtswerke vorüber. Doch das Interesse für die Geschichtsschreibung war nicht erstorben. Und es erstand dabei ein litterarisches Talent ersten Ranges, Mîrzâ Mehdî Khân von Asterâbâd. Wegen der grossen Bedeutung für die persische Historik und den persischen Stil wollen wir wenigstens einige andeutende Worte über sein târîkh-i ǰihân-gušâ geben.

Verfasst ist dasselbe nach dem Tode Nâdiršâh's, zur Zeit des Šâh Rokh, des Sohnes des Riẓâ Qulî Mîrzâ, und vielleicht auch in dessen Auftrage.

Denn das Buch ist nach der eignen Erklärung des Mîrzâ auf Bestellung geliefert worden. Und wer konnte anders wohl der Auftraggeber sein als eben Šâh Rokh, in dessen Interesse es liegen musste, durch Auffrischung des Ruhmes seines Grossvaters seinem eignen Throne einen glänzenden Anstrich zu verleihen? Wegen der Stellung zu Šâh Rokh und dessen Vater ist auch die Darstellung des Autors von den letzten Regierungsjahren des Nâdir Šâh nur mit Vorsicht zu benützen, da das Bestreben die Schuld desselben an seinem Sohne und die veränderte Regierungsweise in engen Zusammenhang zu bringen zu sehr hervortritt. Sehen wir davon ab, so ist das Geschichtswerk von einem Manne geschrieben, dem teilweise die besten Informationen zu Gebote standen. Er ist Geheimsecretär des Nâdir Šâh gewesen, vielleicht hat

ihn schon dieser zu seinem dereinstigen Geschichtsschreiber ausersehen und ihm authentische Nachrichten zukommen lassen. So giebt denn Mîrzâ Mehdî nicht bloss genaue Beschreibungen der Entscheidungsschlachten, sondern auch der diesen vorausgehenden Operationen; er liefert uns den ursprünglichen Feldzugsplan nach Indien und dessen spätere Modificationen; er kann seinen eigenen Anteil an wichtigen diplomatischen Verhandlungen, so mit dem Hof zu Konstantinopel, wiederholt hervorheben. Die Wahrheit in grösserem Umfange direct gefälscht zu haben, kann Niemand ihm vorwerfen.

So hoch wir demnach auch den Quellenwert des Târîkh anschlagen, den Namen eines auch nur mittelmässigen Historikers müssen wir dem Mîrzâ vorenthalten. Zwar hat er die Anschauung, dass sein Held nur dem Čingizkhân und Tîmûrkhân zu vergleichen sei, dass er von Gott gesandt sei, um der Anarchie in Persien ein Ende zu machen — aber über solche wiederholte Betrachtungen hinaus geht nicht sein historischer Blick. Er vermag nicht das wichtige vom unwichtigen zu scheiden. Die Katzenbalgereien mit einem aufrührerischen kleinen Häuptling beschreibt er ebenso ausführlich wie grosse Schlachten. In den Zusammenhang der Ereignisse, die Motive der Handlungen bemüht er sich nicht sonderlich einzudringen, sondern klammert sich dafür an streng chronistische Darstellung.

Doch ein grosser Stilist war er, der grösste den das moderne Persien hervorbrachte. Er schuf sich aber nicht einen eigenen Stil, sondern bildete nur den vorhandenen mit Virtuosität aus. Herr Professor Schefer hat in seiner persischen Chrestomathie (II, p. 231) behauptet, dass das târîkh-i ǰihân gušâ-i nâdirî eine Nachahmung des gleichlautenden des ʿAlâ el-dîn Aṭâ Melik J̌uweinî sei, sieht man aber von dem Gleichlaute der Titel ab, so findet man sonst den grössten Unterschied. Vielmehr stimmt der Stil des Mîrzâ Mehdî ganz überein mit dem der »Lettres et Dépêches”, die Schefer in demselben Buche veröffentlicht hat. Es ist

eben der Canzleistil. Mîrzâ Mehdî war aus den Kreisen der niederen Beamten hervorgegangen, hatte in jahrelanger Übung gelernt, sich in der geschnörkelten Redeweise auszudrücken und sein Talent dazu verwandt, das vorhandene Sprachmaterial, den ganzen Phrasenschatz zu durcharbeiten und sich zur augenblicklichen Benützung bereit zu machen, die verschlissenen Steine neu zu putzen und funkelnde Kunstwerke daraus zusammenzusetzen [1]). Da er aber kein scharfer Denker ist, so verschwendet er die Fülle seiner Rede an alle Gegenstände gleichmässig und bemüht sich nicht durch wechselnden Ton wichtiges und unwichtiges von einander abzuheben.

Nach diesen nötigen Vorbemerkungen gehen wir zu unserer eigentlichen Aufgabe über, zur Betrachtung der Quellenschriften für die Geschichte der Zenddynastie.

Wir lesen in der Einleitung des târîkh-i zendîje [p ۲ f], dass ein verstorbener Mîrzâ Ṣâdiq Munšî, mit dem takhalluṣ Nâmî, ein târîkh i selṭenet i Kerîm Khân Zend schrieb, und dann weiter: از هنکام فوت کریم خان که مبدای طلوع افتاب عالمتاب دولت قاجاریّه است نیز بعضی از ارباب تواریخ بضبط وقایع امور ان دولت روزافزون ارتکاب ورزیده ودر ذکر وقایع انقراض دولت زندیّه احدی متعرض نشده بود Nach der hergesetzten Stelle war somit zu der Zeit, als unser Verfasser seine Einleitung niederschrieb, noch kein Geschichtswerk veröffentlicht, das eine Spezialgeschichte der Zenddynastie bis zu ihrem Ausgange mit der Gefangennahme und Hinrichtung des Luṭfᶜalîkhân gegeben hätte. Damit scheidet zunächst die zweite Hälfte des târîkh-i gîtîgušâ, die jenen zeitraum schon mit einschloss, aus unserer Betrachtung aus. Nach der selben Angabe waren aber schon einige Geschichtswerke vorhanden, die mit dem Tode Kerîm Khân's anhe-

---

1) Das hindert uns jedoch nicht anzuerkennen, dass die durre je nâdire würklich die Nachahmung des Machwerkes des Waṣṣâf ist.

bend die Geschichte dieser Zeit im engen Anschlusse an die der Qâǰârendynastie [2]) gaben.

Nun besitzen wir eine Spezialgeschichte der Qâǰâren in dem Târîkh-i Muḥammedî des Ibn Muḥammed Teqî von Sârî (in Mâzenderân). Indem ich auf die ausführliche Notiz in Rieu's Catalogue of Persian Manuscripts, sub Add 27, 243 = Vol. I, p. 199 verweise, habe ich nur weniges hinzuzufügen. Eine augenscheinlich von dem Autograph des Verfassers genommene Abschrift befindet sich im Besitze des Herrn Dr. Andreas. Leider ist die Handschrift in einem sehr vertrakten Šikeste geschrieben, und durch Wasserschaden über ein Drittel unlesbar gemacht.

Doch bei flüchtiger Durchsicht habe ich etwa folgendes herausbekommen. Ibn Muḥammed war auch einer jener Mîrzâ's, die weiter nichts verstehen, als Dinge zu schreiben, die nur wieder ein Mîrzâ versteht. Er hatte sich an den Werken des Mîrzâ Mehdî vollgezogen und verstand es, nach dem Geschmacke seiner hohen Gönner phrasenreiche und nach allen Regeln der Rhetorik gesalbte Sächelchen zu fertigen. Man vergleiche nur den von ihm abgefassten und in das Târîkh aufgenommenen Heiratsvertrag des Šâhzâde je aʿẓem Ḥasan Qulî Khân mit dem des Riẓâ Qulî Mîrzâ, gefertigt von Mîrzâ Mehdî (cf. Schefer: Chrestom. Pers. II, 234) und ersehe so, wie weit er dieses Vorbild nachahmt.

Da der Autor von Fetḥ ʿAlî Khân den Auftrag erhielt, die Geschichte der Qâǰârendynastie zu schreiben, so kann er die beste Kunde geben. Vom Hofe wurden ihm die thatsächlichen Nachrichten geliefert, und seine Aufgabe war es nur, sie in möglichst schöne Worte zu hüllen. Grösser ist sein Verdienst als Geschichtsschreiber nicht. Schrieb er über die Qâǰâren das, was sie ihm zukommen liessen und verlangten, ging er hierbei darauf aus, die guten Ansprüche der

---

2) Nur diese kann die أن دولت روز افزون sein.

neuen Dynastie auf die Herrschaft Persiens seit dem Ausgange der Ṣefewîden Monarchie hervorzuheben, so zeigt er sich doch auch über die Ereignisse auf gegnerischer Seite genau unterrichtet. Das war ja nicht schwierig, denn am Hofe von Ṭeheran lebten viele Flüchtlinge und Ungetreue aus Süd-Persien. Wenn wir natürlich von der Tendenz absehen, die Qâǰâren als allein berechtigte Prätendenten für den persischen Thron, um den sie die Zenddynastie brachte, hinzustellen, so stimmen die Nachrichten über die letztere immer zu den übrigen Berichten. Ibn Muḥammed geht hierbei ins Detail ein; so giebt er uns das târîkh auf die Thronbesteigung des J̌aʿfer Khân, das wir auch im târîkh-i zendîje finden. Aber abhängig ist das târîkh-i Muḥammedî weder vom târîkh-i zendîje noch vom târîkh-i gîtî-gušâ, vom ersteren schon nicht, weil dieses später abgefasst ist.

Das Târîkh-i Muḥammedî trägt also den Charakter der Parteischrift und der Offiziösität an der Stirn, aber wenn wir jenes Moment stets abziehen, bleiben uns eine Menge kostbarer Nachrichten über die Geschichte der Qâǰâren, die wir sonst nirgends finden.

Nach der Angabe im Târîkh-i zendîje haben wir also die vorläufige Reihenfolge: Târîkh-i Muḥammedî, Târîkh-i zendîje, Târîkh-i gîtî gušâ, Teil II. Nun ist aber die erste Hälfte des Târîkh-i gîtî-gušâ schon 1204 bis zum Jahre 1200 d. H. geschrieben von Mîrzâ Ṣâdiq.

Eine ausgezeichnete Handschrift des ganzen Werkes befindet sich in Berlin, Sammlung Petermann I, 387 [3]). Zu dem was Rieu in seinem Catalogue I p. 196 ff. gegeben hat, kann ich etwa folgendes nachtragen.

Auch Mîrzâ Ṣâdiq ist ein Nachahmer des Mirzâ Mehdî, an dessen Werken er sich herangebildet hat. Wir treffen also bei ihm die üblichen Frühlingsbeschreibungen nach her-

3) Eine andere Handschrift befindet sich im Besitze des Herrn Prof. Schefer in Paris, der sie mir gütigst auf einige Zeit überliess.

gebrachtem Schema, den Schwulst der Rede, die gesuchten und schiefen Bilder, dieselbe Phraseologie. Zu seinem Berufe brachte auch er nichts weiter mit als den Ruhm eines zierlichen Stilisten, der auch nach dichterischen Ehren gestrebt hatte.

Nach eigener Erklärung und der seines Fortsetzers ist Mîrzâ Ṣâdiq von Jaᶜferkhân zum Geschichtsschreiber der Zenddynastie bestallt werden. Nun lesen wir bei Rieu a. a. O. die Anecdote, dass schon ᶜAlî Murâd, der Vorgänger dieses Fürsten, den unglücklichen Mîrzâ wegen der Parteilichkeit seines Geschichtswerkes hart bestrafte. Ist die Anecdote wahr und nicht erst aus dem gereizten Ton des târîkh-i gîtì gušâ gegen ᶜAlî Murâd Khân erfunden, so muss dieses ein anderes sein. In der Einleitung des târîkh-i zendîje finden wir ein târîkh-i selṭenet i Kerîm Khân erwähnt. Und der noch lebende Urenkel Kerîm Khâns in Širâz besass nach einer Mitteilung des Herrn Dr. Andreas eine sehr alte Handschrift eines Geschichtswerkes von Mîrzâ Ṣâdiq, das mit dem Tode Kerîm Khâns abbrach. Vielleicht also war schon von Kerîm Khân selbst der Mîrzâ zum Historiographen bestimmt — zeigte ja der sonst schlichte Häuptling durch Wiederherstellung der Gräber des Saᶜdî und Ḥâfiẓ Verständnis für Litteratur. Dieses Târîkh müsste dann allerdings später umgearbeitet sein.

Gewiss ist es dann noch einmal von ᶜAbd El-Kerîm B. ᶜAlî Riẓâ el-Šerîf bearbeitet, denn nur so kann ich mir die schon in der ersten Hälfte gegen die Grösse und Tapferkeit der Qâǰâren gezeigte Bewunderung erklären, nie werden sie als einfache Rebellen hingestellt wie die übrigen Feinde des Kerîm Khân.

Die thatsächlichen Angaben des Mîrzâ Ṣâdiq beruhen auf Mitteilungen des Ministers Mîrzâ Muḥammed Ḥusein Ḥuseinî Ferâhânî. Lesen wir darüber die eigene Erklärung:

انچه راقم حروف از حقایق وقایع موصوف وکیفیت تسخیر
وتصرف ان ملك معروف (d. h. Baṣre) در ایـن صحیفهٔ شریفه

ضبط نموده از اغراقات منشیانه وزواید شاعرانه دور وخالی از شوایب نقص وقصور است زیراکه انچه تحریر پذیرفته از زبان صداقت ترجمان سید رفیع‌مرتبه عالیشان جناب قدسی‌طینت فلاطون زمان حضرت حکمت‌مرتبت ارسطوی دوران موسس‌مبانی افضال واحسان منتظم عقود جواهر نظم وزیر بینظیر عهد وعصر دوحهٔ بر بوستان سیادت نوبادهٔ حدیقهٔ شرافت میرزا محمد حسین حسینی فراهانی که بوزارت نواب سپهررکاب مباهی ودر سفر ضیریت‌اثر سعادت همراهی واز جزویات وکلیات واقعات آکاهی وعلم بر حقایق کذارشات کماهی داشتند مسموع داشته بدون زیاده ونقصان این دلالهٔ منوررا برشتهٔ انتظام کشید

In unseren Augen hat demnach Mîrzâ Ṣâdiq nur das Verdienst, den Berichten seines Gewährsmannes eine stilistische Aufputzung verliehen zu haben. Höher geht sein Streben nicht. Desto dankbarer sind wir aber dem Träger authentischer Nachrichten.

Von J̌aᶜfer Khân, dem Sohne des von ᶜAlî Murâdkhân gestürzten Ṣâdiq Khân, beauftragt, musste der Historiker Alîmurâd Khân als undankbaren Rebellen darstellen.

Damit obige Bemerkungen über Stil, Darstellung und Tendenz des Werkes etwas mehr Gewicht erlangen, will ich eine Episode hier ganz hersetzen.

ذکر پریشانئی آساس دولت علیمرادخان در دار السلطنهٔ اصفهان

بتقدیر خالق انس وجان وچکونکئی ان ابرش خوشخرام قلم وادهم شبرکام کلک زیبارقم در تحریر کیف وکم در فضای بجت فزای این دفتر محترم بربن‌روش شبرکام وسبک‌قدم میکردد که علیمرادخان وارد اصفهان وطرازندهٔ مسند شوکت وشان کردید

ویکچند بتحمیلات زیاده از حدّ واعتدال ومطالبه واخذ مل ومنال وحوالهٔ وجوه کلیه برسم اسم نویس ازاز وبقال اهل ان خطّهٔ مینومثالرا بزیر بار صعب الاحترام کشید واز امتعه ونقود غیرمعدود ساختنکئ لشکر نامحدود وتدارك افواج جنود نمود بعد از یک چند توقف صید مراد خان عمزادهٔ خودرا لشکرئ انبوه داده بجانب فارس فرستاد ومحمد ظاهر خان خالهزادهراکه مامور کوهکیلویه کرده در ان حدود بود باعانت صید مراد خان فرمان داد تا بهر جا وهر مکان که بجهت ایشان تیسر وامکان داشته باشد عنان جلادت کشایند. سرداران مزبور با ان سپاه افزون از مور تا بمنزل کوشك زر که نخستین منزل سرحد فارس است بطریق جلادت پیموده در ان سرزمین سنکرئ متین بسته باستحکام تمام نشستند نواب سپهررکاب حسن خان ولد خودرا با لشکری با شکوه بمقابلهٔ ان کروه تعیین وعلینقیخان پسر دیکررا که بدار العبادهٔ یزد فرستاده در ان جا اقامت داشت نیز مقرر فرمودند که بحسن خان پیوسته وراه بر سرداران علیمرادخان بسته بمجادله قیام نمایند حسب الفرمان قضاتمکین ان دو برادر با یکدیکر قرین ودر همان کوشك زر وتوابع ان سرزمین تلاقئ ان دو دریای کین وتقابل ان دو کوه متین اتفاق افتاده دلاوران دو جانب ودلیران مقابل محارب از دو سو در تك وپو آمدند بازار خنجر وشمشیر کرم وتیغ وتیر در خونریزی بیازرم شد در ان دار وکیر شکست بر لشکر علیمراد خان وهزیمت بر ان سپاه کران افتاده سر بصحرای هزیمت وبجانب اصفهان روی عزیمت نهادند علیمراد خانرا از ظهور این امر

ناملایم دریای سخط وغضب متلاطم وسپاه غیظ وخشم در عرصهٔ طبعیت متهاجم وبزد دلیران وترکتاز میدانرا خود عازم وبتوجه صوب فارس جازم شد پس با طنطنهٔ تمام ودبدبهٔ لاکلام بر زین فلک‌تمکین جواد کردون‌خرام بر نشسته وسپاه سپهرسنکاه در دنبال رایات‌جلال سبیل بسته روی بباغ سعادت‌اباد اورد ودر ان عمارت مینومنزلت منزل کرد جزایرچیان لشکر که در مرتبهٔ هفت هشت هزار نفر بودند از اهالئ توابع عراق بایکدیکر اتفاق وبا علیمرادخان ترک وفا ووفاق کرده فتیلهارا سوزان وبهیأت اتفاق بسوی اماکن واوطان خود روی اوردند این معنی بسایر سپاه معسکر سرایت کرده هردسته بر اسبان تیزرو راه‌پیمای همان هنجار وهریك متوجه شهر ودیار خود کشتند علیمراد خان از این معامله حیران کردیده او نیز با معدودئ غلامان وبقایای سپاهیان عنان بجانب قلمرو وبسمت همدان کردانید چون واقعهٔ تفرقهٔ جنود علیمرادخان انتشار یافت حسن خان مراجعت بشیراز وبخدمت پدر فرخنده‌سیر سرافراز وعلینقی خان بجانب دار السلطنهٔ اصفهان شتافت ودر ان خطّهٔ غیرت‌بخش خلد وجنّت‌آساس عیش وعشرت فروچید ودر محلّ طرب بساط لهو ولعب کسترد واز کار علیمرادخان بکلی غافل کردید اکر بمجرد ورود اصفهان علیمرادخانرا که بجز از معدودی سپاه اورا همراه نبود تعاقب مینمود البته برو منصور ویکباری قلع مواد ان همه شر وشور که بالاخره از او ظهور نمود میکردید وکار بجائی نمیرسید که خود وپدر والاکهر وبرادران ودولت انچنان از شر ان ناسپاس حق‌ناشناس بزوال رسد وسرانجام بآن قبیل وقال کشد مختصر

سخن علیمراد خان در بلدهٔ همدان تالیف قلوب دوست
ودشمن کرده بعد از اندك خودسازی دیکر باری اغاز ترکتازی
وروی بجانب دارالسلطنهٔ اصفهان ورأی بچارهٔ کار علینقیخان آورد
علینقیخان نیز بعد از اطلاع بر کیفیت توجه او با جمعیتی
که داشت رایت نهضت باستقبال علیمرادخان افراشت وچون
دو سه منزل بپای جلادت در نوردید ان دو کوه خارا وان
دو دریای پر پهنا باهم ملاقی کردید وکار بخونریز وامر بستیز وآویز
انجامید در اندك زمانی خونها ریخته وسرها بفتراکها آویخته
وعنانهای تنك‌آوردن کسیخته وکردهای بلا از میدان هیجا
انکیخته خاکها بر فرقها بیخته لشکر علینقیخان از صفحهٔ
میدان کریخته شد علینقیخان با حالئ پریشان عازم شیراز
وعلیمرادخان مجدداً باجلال واعزاز متوجه اصفهان ودر ان خطّهٔ
بهشت‌نشان سرافراز وحکمران شد

Lesen wir dies mit unbefangenen Augen, so fallen uns zwei Punkte auf. Erstens zeigt sich der Autor als blinder Parteigänger des Ṣâdiq Khân, des Vaters seines königlichen Auftraggebers. Für ʿAlîmurâd Khân, der doch vielleicht allein unter den Mitgliedern der Zenddynastie siegreich den Kampf gegen Aqâ Muḥammed Khân bestanden hätte, hat er nur Worte des Abscheus. Neben solcher Gesinnung bemerken wir sodann eine Weitscheifigkeit der Darstellung, aus der wir aber herauserkennen, dass sie nicht auf Augenschein beruht, dass der Schreiber für militärische Dinge, für Topographie u. a. wenig Sinn und Verständnis hat. Oder wollen wir einen Autor hochschätzen, der eine Schlacht beschreibt, — die von čehâr češme, wie der Namen im târîkh-i zendîje lautet — aber den Ort, wo sie stattfand, anzugeben vergisst; der in allgemeinen Phrasen die Hitze des Kampfes

zu schildern sich bemüht, aber den für die Niederlage des ʿAlîneqî Khân entscheidenden Umstand, den Abfall der Îlâts zu ʿAlîmurâd Khân, nicht erwähnt. Zweitens können wir durch eine Vergleichung mit dem Târîkh-i zendîje schon jetzt constatieren, dass in dessem Berichte sich keine Abhängigkeit von dem des Mîrzâ Ṣâdiq zeigt.

Ebenso wenig hat der Verfasser des Târîkh-i Muḥammedî die erste Hälfte des târîkh-i gîtî-gušâ vom Tode des Kerîm Khân an benützt. Dieser Teil war eben von Mîrzâ Ṣâdiq unvollendet hinterlassen und daher noch nicht publiziert. In die Öffentlichkeit trat er wohl erst in der Redaktion des ʿAbd el-Kerîm.

چند نفر از معتمدان جعفرخان که با مشار الیه ودر جزو جعفرخانرا از کیفیت احوال او مستحضر واگاه میساختند مقتول وصیت مخالفت واستبدادرا بلندآوا ساخته از بروجرد بصوب قلمرو حرکت ودر همدان متوقف کردید صید مراد خان وسایر مأمورین محاصرهٔ باقرخان محیّط قلعهرا احاطه وهر روزه بپیش بردن سیبه وسنکر وکندن نقب کاررا بر قلعهکیان تنک وبقطرهریزیٔ ابر مطیر توپ وخمپاره روز روشنرا بر انها چون شام ظلمانی تیرهرنک میساختند ایّام محاصره قریب چهار ماه امتداد یافت تا در اوایل شهر صفر سنه ۱۲۰۰ که بکلّی از وصول اعانت وامداد مأیوس شدند جمعیٔ مستحفظین قلعه از در استیمان در آمده بعد از حصول خاطرجمعی از جانب صید مراد خان شبهنکام قلعهرا بتصرّف داده مستحفظان پیرایهپوش خلعت امان وباقرخانرا کرفته بپیشکاه حضور حاضر کرده کردن اورا عرضهٔ شمشیر وتمامیٔ اموال واسبابش بحیطهٔ ضبط در آمد چون در ان آوان خبر طغیان اسمعیل خان در نواحیٔ بروجرد وهمدان بتواتر مذکور میشد بعد از خاتمهٔ کار باقرخان وتنبیه وتادیب سایر متّفقین ومفسدان باوجود فصل زمستان واشتداد برودت هوا ونزول برف وباران بیمنتهائی قلع مادّهٔ فساد اورا که دشمن خانکی بود اهمّ ودفع شرّ اورا از سایر مهام الزم دانسته میرزا جانی فسائیرا بحکومت اصفهان تعیین وباویس مرادخان برادر صید مراد خان وفوجی از غازیان کزین مامور بتوقف ان بلدهٔ جنّتقرین ودر اوایل شهر ربیع الاوّل باتوپخانه واستعداد شایان رایتافراز توجّه بجانب همدان کردید در حینی که قصبهٔ نهاوند

باب اطاعت وانقیاد مسدود ودرب مخالفت وستیز کشود امنای دولت جعفرخان هر چند سعی کردند که بارسال رسل ورسایل وابلاغ پیغام ووسایل اورا باطمینان وخاطرجمعی قرین وبا سایر متابعین وخدمتکذاران همنشین سازند مفید نیفتاد صید مرادخانرا بافوجی از غازیان بمحاصرهٔ قلعه وبدست آوردن باقرخان تعیین واسمعیل خان ولد شجاع الدین خان زندرا با جمعیتی کامل از جیوش بحرخروش بانتظام مهام صفحهٔ عراق بسمت بروجرد ونهاوند وهمدان روانه وحاجی علیقلیخان کازرونیرا باجمعیٔ کثیر از تفنکچیان فارسی بتسخیر قلعهٔ کاشان مامور عبد الرزّاق خان حاکم کاشان که دولت جعفر خانرا خواهان واز دولت قاجاریه روکردان بود بمحض ورود مامورین بحوالیٔ کاشان بقدم استقبال بیرون رفته قلعهرا تسلیم وسلیمان خان قاجار که در ان دیار بود فرار وحاجی علیقلیخان بانهایت اقتدار در قلعهٔ کاشان قرار کرفت اسمعیل خان زند بعد از ورود ببروجرد چون جعفرخانرا بکار اصفهان کرفتار وعساکررا بسیار وخودرا در کمال استقلال واقتدار دید مخالفت وخودسری مرکوز ضمیرش کشته با جمعی از سرکردکان سپاه ابواجمعیٔ خود وفوجی از ایلات سکنهٔ ان نواحی همداستان وجمعیتیٔ کامل از ایلات عراق منعقد وهرروزه بضبط وتاراج قوافل ومتردّدین وتجّار دست تعدّی دراز کرده واز روی تبذیر واسراف بغازیان وملتزمان رکاب صرف مینمود تا اینکه رفته رفته رایت اقتدارش ارتفاع یافته

---

lin. 20. کرده: deest in P. lin. 21. اسراف: A PM اصراف.

غازیان وبرهمزن سلك جمعیت ان سعادت‌اقتران کشته علیخان خمسهٔ که از معظم امرای ان سرکار وصاحب جمعیت کامل اقتدار بود علانیه با اعوان وانصار روانهٔ محلّ اختیار وهمچنین بعضی از سایر دستجات در نهان واشکار فوج فوج روی فرار بمکان ودیار کذاشته متفرّق شدند ظهور این معنی جادّهٔ ایصال مقصدرا منحرف وعنان عزیمت ان حضرت‌را بصوب طهران منعطف ساخت حاکم وعمّال طهران بقدم انقیاد وفرمان‌برداری مرحله‌پیمای طریق استقبال وخدمت‌کذاری کشته موکب فیروزی‌نشان در کمال شوکت وشان داخل ان حصن سپهربنیان وبکار اجتماع غازیان وسایر ملزومات مملکت‌کبریٰ بلاد یران پرداخت جعفرخان این معنی‌را مغتنم شمرده در اواسط ماه شوال وارد اصفهان جنّت‌تمثال ودر خارج شهر نصب شادروان جلال کرده مکنون ضمیرش ان که چند روز در انجا توقف کرده بعد از انتظام بعضیٔ مهامّ امور واستحکام برخیٔ عقاید منظور عنان عزیمت بسمت کاشان وطهران منعطف سازد که مخالفت باقرخان خراسکانی تعویق مطلبرا جهت وتوقف اصفهانرا علّت کردید تبیین این مقال انکه باقر خان خراسکانی که از جانب اقامحمد خان بحکومت اصفهان سربلندی داشت چون از دولت جعفرخان روکردان ودو نفر از ولدان او هم در طهران من جملهٔ ملتزمان رکاب ان سلطان ذیشوکت وشان بودند باستظهار ورود رایات بلندآیات دست توسّلرا بر دامن خودداری زده با تدارك واستعداد شایان قلعهٔ تبرهٔ اصفهانرا که از حصنهای حصین جهان ومتحدثات طبع جماعت افغان بود مأمن عافیت ساخته

بهمکئ ولایات فارس وخطّهٔ لار وکوهکیلویه وبنادر وسواحل مرقوم وانهارا از آمدن خود بشیراز اخبار وتمامیٔ عمّال ولایات مذکوره‌را با جمعیت وتفنکچیان احضار وبمراجعت اصفهان وعراق مصمّم کشت اقامحمد خان بعد از تسخیر کاشان واستماع خبر فرار جعفر خان از اصفهان سلیمان خان قاجاررا بتوقّف کاشان مأمور ورایات نصرت‌آیاترا بجانب اصفهان سبک‌عنان ومدّت دو سه ماه در ان بلدهٔ بهشت‌نشان توقّف وبضبط اموال واسباب جعفرخان وسایر فراریان وانتظام امور انساما‌ن میپرداخت که خبر طغیان طایفهٔ بختیاری معروض عتبهٔ اقبال ورفع فساد جماعت مزبور در خاطر اقدس تصمیم یافته باقر خان خراسکانی‌را بحکومت اصفهان تعیین وبجانب اماکن طایفهٔ بختیاری تحریک لوای دشمن‌شکاری کرده جعفر خان هم جهت تجدید اوضاع سپاه مدّت دو سه ماه در شیراز توقّف ودر عرض مدّت مزبور اموریکه موقوف علیه حرکت صوب عراق بود صورت انجام یافته عمّال فارس بروفق فرمان وهمدستیٔ قدر روز بروز فوج فوج در میعاد مقرّر متوالی بیکدیکر وارد ان خطّهٔ جنّت‌اثر وداخل معسکر باشوکت وفرّ کشتند بعد از اجتماع سپاه موفور وانتظام جمیع امور لطفعلیخان ولد خودرا بایالت فارس مامور ودر بیست وسیم ماه رمضان حرکت واز راه کامفیروز روانهٔ اصفهان کردید اقامحمد خان بعد از فراغ از تنبیه وتادیب جماعت بختیاری بجهت انتظام مهامّ صفحهٔ عراق لوای فلک‌فرسارا بصوب بروجرد وهمدان شقّه‌کشا ودر عرض راه خبر استقلال جعفرخان در فارس وحرکت او از شیراز بصوب عراق واصفهان وحشت‌افزای خاطر

غازیان ابواجمعی تامدّت چهل پنجاه روز در ان نواحی رحل اقامت انداخته خبر استقلال جعفر خان در اصفهان بتواتر وتوالی مذکور میشد از انجا که اهالئ فارس عمومًا وخلق شیراز خصوصًا از صید مرادخان روگردان ودولت جعفر خان‌را طالب وخواهان بودند بدون اطّلاع از برهم‌خوردگئ اوضاع جعفرخان وکیفیت فرار او از اصفهان در شب بیست وپنجم ماه جمادی الاوّل انسال برهمزن آساس جلال وبس مراد خان شده همگئ تفنگچیان فارسی که در معسکر او بودند متفرّق وروانهٔ دیار واوطان خود گشته سردار مذکور با معدودی از ایلات خانه‌شهری واتباع صید مراد خان بشیراز مراجعت وغازیان شیرازی که بسرکردگئ محمد حسین خان برادر کهتر حاجی ابراهیم در انجا بودند شتران زنبورك‌خانه ونقّاره‌خانهٔ سردار‌را برداشته بجانب اصفهان روان وفیمابین قمشه وایزدخواست بفراریان ملحق گشتند جعفر خان ورود ایشانرا دلیل امد کار وسمند استظهار‌را بجانب شیراز ایلغار صید مراد خان باوجود متانت مکان واستعداد شایان بعلّت میل رعیّت وسپاه بجعفرخان مآل کاررا معیوب وتاب مقاومت‌را از خود مسلوب یافته ناچار باب اطاعت وفرمانبری باز ودر اوایل شهر جمادی الثانی جعفرخان بانهایت شوکت واعزاز داخل قلعهٔ شیراز شد وبنابر اینکه میرزا محمد کلانتر در حین فرار از اصفهان فرصت آمدن نکرده در انجا توقّف نموده بود بعد از ورود بشیراز حاجی ابراهیمرا بمنصب کلانترئ الکای فارس منصوب وبتهیه وتدارك اسباب سلطنت ورتق وفتق امور ولایت پرداخته ارقام

اصفهان که همیشه مستعدّ کرم کردن معرکهٔ فساد بودند منعقد ودر ظلمت لیل دروب محلّات ومعابر اصل شهررا بر فراریان بسته وبشلیک تفنک وانداختن سنک هنکامه‌آرای عرصهٔ جنک شده برخی از اشرار اهل شهر هم بمعاونت ان جماعت برخاسته بحدّی عرصه‌را بر انها تنک کردند که جمیع بنه واحمال واثقال وتمامیٔ اسـاسـه واسباب سلطنت بلکه بعضی از اطفال خوردسال ونسوانرا برجا کذاشته خود جریدةً وسبّای قریب بطلوع فجر از اصفهان جان بسلامت بدر برده سواران انها تا انتهای هزاردرّه وابتدای صحرای مرغ خارج شهر اصفهان مرکب تهوّررا بتعاقب ایشان جولان داده هنکام ظهور طلیعهٔ نیّر جهانتاب مراجعت وفراریان بجانب شیراز روان شدند صید مراد خان که از جانب علیمراد خان بایالت فارس سرافراز ودر اصل قلعهٔ شیراز تمکّن داشت بعد از استماع خبر فوت علیمرادخان بنابر متانت واستحکام قلعه ومکان واستعداد واقتدار شایان داعیهٔ استبداد وخودسری کریبان‌کیر ضمیرش کشته جمعیتیٔ کامل از غازیان رکابی وایلات فارسی وتفنکچیان شیرازی وبلوکی مجتمع وبسرداریٔ ویس مرادخان برادر خود باندارک واستعداد لازمه تعیین ومقرّر داشت که در چمن میان‌قلعهٔ مرودشت وکلامبین مائین فارس نصب خیام قرار ووضع شادروان اقتدار کرده بعد از استحضار از چکونکیٔ وضع وکذارش امور صفحهٔ عراق واعلام ثانی از جانب او روانهٔ اصفهان شود مشار الیه با

---

lin. 5 برخواسته A. M. P.

واهالیْ انجا در سپردن قلعه تا وصول موکب جهان‌کشا باصفهان واستیصال جعفر خان استمهال نموده ان جانس سریر کسری وجم اضمحلال خصمرا از سایر مهام اهمّ دانسته بکار طهران نپرداخت واعلام ظفرفرجامرا بصوب اصفهان افراخت نجف خان که در قم توقّف داشت بمحض انتشار آوازهٔ انصراف رایت بلندآیت ان وحید زمان از ساحت طهران سلب ماسکهٔ قرار وبر مرکب گریز سوار وبسمت کاشان فرار وان برگزیدهٔ کردگار سمند جلادترا بتعاقب او بادرفتار ساخته قبل از وصول موکب برق‌نشان بدارالمؤمنین کاشان که احمد خان ونجف خان صرفه در جنگ وصلاح در مکث ودرنگ نیافته باغازیان ابواجمعی توسن گریزرا بجانب اصفهان مهمیز وعساکری که در تحت لوای سرداران مذکور بودند بعد از ورود باصفهان در انجا هم توقفرا موقوف کرده جوقه جوقه فرقه بفرقه طایفه بطایفه کوچ وبنه واحمال واثقال خودرا برداشته کوچ وعریك بسمتی عازم شدند جعفر خان مضطرّ وناچار بار فرار بر بختیٔ برگشته‌بختی بسته شب‌هنگام هر قدر از اسباب واساسهٔ سلطنترا که ممکن حمل ونقل داشت بار وتمامیٔ اهالیٔ فارس وایلاتیکه علیمراد خان باصفهان برده بود باکوچ وبنه وکسان واتباع خود وفوجی از طایفهٔ زندرا برداشته مرکب شب‌رنگ گریزرا بعزم شیراز زین وطریق مقصدرا مسارعت گزین گشته باقر خان خراسگانی وبعضی از اقوام ودولتخواهان علیمراد خان که تا انزمان در محبس گرفتاری مقیّد بودند از سلسلهٔ نامقیّدی سر برآورده عریك جمعیتی از غربای طوایف افشار وبغایری وبرکشضی وغیره انوار سکنهٔ

جهان چو بخت خدیو زمانه گشت جوان ✿
قدم بتخت کیان زد خدایگان جهان ✿
بجای عم وپدر تکیه زد بطالع سعد ✿
جهان‌جاه وسپهرجلال جعفر خان ✿
بضبط سال جلوس مبارك میمون ✿
که هست مبدای تاریخ عشرت دوران ✿
نوشت کلك صباحی زقصر سلطانی ✿
علیمراد برون شد نشست جعفر خان ✿

عبد الرحیم خان وحاجی ابراهیم شیرازی وحاجی علی قلی خان کازرونی که از معظم امرای فارس بودند در مراسم خدمتگذاری ولوازم جانسپاری مساعیٔ جمیله بعرصهٔ ظهور رسانیده هریك باقتدار کامله قرین وباعتبار شامله از امثال واقران سبقت‌گزین شدند وهمگیٔ اکابر وعظمای سایر محالّ فارس وخطّهٔ لار وغازیان ایلات وغیره که در اصفهان وتوابع میبودند بالجنان واللسان سلطنت اورا خواهان گشته طوق اطاعت وچاکری وقلّادهٔ انقیاد وفرمانبریرا بگردن جان گرفته بشرایط خدمتگذاری مشغول وبجهت محافظت طرق وشوارع عبور خصم نجف خان زندرا بافوجی از غازیان بتوقف قم واحمد خان ولد آزاد خان افغانرا با جمعی از جنود بقلعهٔ کاشان مأمور وهریك از مامورین با عساکر ابواب‌جمعیٔ خود بسمت ماموریه روانه اقا محمد خان که در استراباد ومازندران بود بمجرّد اطّلاع بر وقوع فوت علیمراد خان کمیت خوشخرام مملکت‌گیری وخصم‌افکنیرا بجانب عراق سبك‌عنان وساحت طهران مسیر اشهب گردان گردون‌توان

حوالیٔ شهر که جمیع احمال واثقال وبنهٔ اهل اردو واسباب سلطنت داخل اصفهان شد خبر فوت او شایع وتمامیٔ خلق بهم برآمده فوجی وارد شهر وبعضیٔ غربا وارد اوطان وبرخی ببلوکات توابع اصفهان متفرّق شدند اکرچه بمصداق شعر

مهر درخشنده چو پنهان شود ✿
شب‌پره بازیکر میدان شود ✿

از وقت غروب مهر منیر دولت علیمراد خان تا هنکام طلوع نیّر کوکب جعفر خان بافق اصفهان باقرخان خراسکانی بنابر اجتماع اسباب سلطنت وانعقاد سپاه وجمعیّت پنج‌روزی در اصفهان لباس سروری بر قامت راست وتارك نام خودرا بافسر اسم سلطنت آراست لیکن چون جلوهٔ کواکب تا زمان ظهور طلیعهٔ آفتاب عالمتاب است بمحض وصول کوکبهٔ جعفر خان بمنزل چال سیاه نه فرسخی اصفهان ایلاتیکه در انجا بودند برهمزن اساسش کشته باقر خان فرار وبعد از ورود جعفر خان اورا در بلوکات توابع اصفهان کرفته بپیشکاه حضور حاضر ودر مجلس ناکامی مقیّد سلسلهٔ بیسرانجامی کردید در بیان وقایع امور اوقات تسلّط جعفر خان زند وکیفیّت قتل او جعفر خان که چهرهٔ مقصودرا در مرأت حصول وشاهد تمنّارا با نیل مرام موصول دیده بورود اصفهان مسارعت ورزیده در ششم ماه ربیع الاوّل سنه مذکور وارد انشهر بهشت‌نشان وبر سریر سلطنت موروثی مکان کرفت چنانچه مرحوم حاجی سلیمان کاشی در تهنیت وتاریخ سال جلوسش قصیده بر رشتهٔ نظم کشیده چند شعر انرا که مناسب مقام بود در اینجا ایراد نمود شعر

لوای او بودند متفرّق وبار بسر بختئ فرار بسته عازم طهران شیخ ویس خان هم بعد از تفرّق غازیان طاقت خودداری‌را از خود مسلوب یافته متعاقب روانه وبورود طهران که علیمراد خان از حقیقت حال مطّلع گردید در همان روز جمعی از سرکردگان سپاه خودرا که در ساری بدون مکث وپایداری سرداررا گذاشته در فرار سبقت جسته بودند بضرب تخماق مقتول ومجدّدًا اعظم خان افغانرا با جمعئ کثیر بصوب مازندران تعیین وروانهٔ ان سرزمین ساخت امّا چون ایّام دولتش بپایان رسیده بود بمقصد نرسیده ناخوشیء مزاجش مشتدد وجعفر خان هم که در نواحئ سلطانیّه وزنجان بود از استماع وقوع قتل محمد زاهر خان در استراباد وشکست شیخ ویس خان در ساری واشتداد ناخوشئ علیمراد خان سر از گریبان خودسری بر آورده باعساکری که در ظلّ رایت او مجتمع بودند عازم اصفهان گردید علیمراد خان بمحض وقوف از طغیان ومخالفت جعفرخان باوجود ناخوشئ احوال وعین شدّت زمستان وفرط سرمای بیپایان که شوارع عرض راه مالامال برف بود در نهایت شوکت وشان از طهران با تختروان بجانب اصفهان روان ودر بیست وهشتم ماه صفر سنه ١١٩٩ در منزل مورچه‌خورت هشت فرسخی اصفهان طایر روحش از عالم فانی بعالم باقی رحلت نمود میرزا ربیع که برتبهٔ وزارت ان سرکار منصوب ورتق وفتق امور بکفّ کفایت او مرجوع بود بجهت محافظت اموال واساسهٔ سلطنت فوت اورا در پردهٔ خفا مستور وباکوکبه وآئین ایّام قبل تختروانرا بانعش علیمراد خان از منزل مذکور حرکت داده تا

جـدّه وصول اذوقه بآنها منحصر بصراط جرّ وان راهیست بس صعب که چنانچه دو نفر تفنکچی جهت انسداد طریق در زوایای جنکل سر جرّ توقف نمایند قشون سلم وطوررا ممکن عبور نیست از شدّت استیلای غرور سرکرم وبدون ملاحظهٔ راه ورسم حزم بعد از کذشتن از جرّ احدیرا جهت محافظت ان سبیل پر خوف وخطر تعیین نکرده خصمرا صید شاهین جلادت خود تصوّر وبیباکانه راه‌نورد طریق کمراهی شده در خارج قلعهٔ استراباد نزول وقلعهٔ مزبوره‌را محصور ساختند حمزه نام کلبادی که از دولت زندیه روکردان ودم از هواخواهیٔ دولت قاجاریه میزد فوجی از غازیان قدرانداز بتسدید ومحافظت صراط جرّ تعیین وراه وصول آذوقه‌را بر انجماعت مسدود ساخت چنانکه از عدم قوّت دست راکب از کار وپای مرکوب از رفتار باز مانده با اینکه یقین میدانستند که از شش جهت راه فرار مسدود در پیش‌روی دشمنی چون تفنکچیان مستحفظ سر جرّ ومانند شیر ژیان عدوئی در قلعهٔ استراباد عقب سردارند از غلبهٔ خوف وهراس بیتاب واز شدّت آتش جوع در اضطراب ناچار از دور استراباد متفرق وسرکردان وادیٔ بیسامانی شدند ساکنین قلعه هم بر مرکب بادرفتار سوار وسمند تیزتك تهوّررا بتعاقب انها ایلغار عموم سواره وپیادهٔ ان جماعت اسیر سرپنجهٔ تقدیر کشته سردار مذکور وجمعیٔ کثیر از سرکردکان وعظمای ایشان قتیل وباقی‌را از حلیهٔ اسب ویراق عاری نموده مرخّص ساختند بعد از انکه وقوع این سانحه در ساری که معسکر شیخ ویس خان بود شایع کردید تمامیٔ عساکری که سایه‌کزین تحت

ومازندران مبسوط الید ونافذ الفرمان وبتهیهٔ اسباب سلطنت وانعقاد سلك جمعیت غازیان اشتغال کردش چرخ دوّار وحرکت سبعهٔ سیّار باجتماع اسباب سلطنت سلسلهٔ قاجاریه واستقبال نیّر دولت ان طایفهٔ نامدار عقدهٔ تعویق کار از زاویهٔ رأس الغول مدارج برج کشورکشایی مفتوح وبذنب قطعه الفرس معارج اوج خصم‌افکنی میافکندند تا در سال چهارم که لوای اقتدارش ارتفاع یافت علیمراد خان از ماصدق این معنی که شعر

هران چراغ که ایزد زلطف افروزد ✿
بقهر هر که نظر دروی افکند سوزد ✿

تغافل ورزیده بدفع او مصمّم وهوس تسخیر استراباد ومازندران گریبان‌گیر ضمیرش کشته شیخ ویس خان ولد خودرا باتدارك موفور وجمعیت غیرمحصور بآن صوب مامور وجعفر خان ولد صادقخانرا بسمت سلطانیّه وزنجان تعیین وروانهٔ انسامان ساخته باقرخان خراسکانی که حاکم اصفهان بود در انجا کذاشته خود نیز با کوکبه وازدحام شایان بجانب طهران روان وبساط نشاط کسترده از کثرت شرب شراب بمرض استسقا مبتلا کردید شیخ ویس خان بمازندران رفته اقا محمد خان بمدافعه پیش آمده در حدود ساری وبارفروش تلاقئ فریقین واقع اقامحمد خان مغلوب کشته روانهٔ استراباد وشیخ ویس خان در ساری توقف نموده محمد زاهر خانرا بافوجی از غازیان بتعاقب او باستراباد فرستاد مامورین از جرّ کلباد عبور وعازم صوب مامور شدند بااینکه

---

lin. 8. M در لطف.

فارس که با صادق خان موافقت نموده بودند بعد از اخذ ترجمان وضبط اموال باکوچ وبنه روانهٔ اصفهان کرد وبنابر اینکه اکبر خان ولد زکیخان بجرأت وجلادت موصوف ودر شجاعت ورشادت معروف وبواسطهٔ خدمت علیمراد خان مصدر محاربات عظیمه وفتوحات نمایان شده داعیهٔ سروری نیز مرکوز ضمیرش میبود علیمراد خان باطنًا از او هراسان وعدم اورا بر وجودش رجحان وهنگام فرصت قلع وقمع مادّهٔ هستئ اورا خواهان بود چند روز بعد از ورود شیراز بدفع او مصمّم وجعفر خان ولد صادقخانرا بر او کماشت که بمفاد کَمَا تَدِینُ تُدَانُ انچه با صادق خان وولدانش کرده بود با او سلوك ومكافات عملرا بچشم خود معاینه دیده اورا از نور بصر عاری وبادیدهٔ نابینا روانهٔ دیار فنا ساخت فَاعْتَبِرُوا یَا أُولِي الْأَبْصَارِ چون تفرقهٔ خاطرش از قتل اکبر خان بجمعیت مبدّل واز ضبط اموال واخذ ترجمان وانتظام امور مملکت فارس فراغ کامل حاصل نمود شاه مراد خان برادر صید مراد خانرا بحکومت اصفهان سرافراز وصید مراد خانرا احضار بشیراز ومشارالیهرا بایالت فارس وخطّهٔ لار وکوهکیلویه وبنادر وسواحل مفتخر وممتاز ودر بیست وسیم ماه شعبان باکوکبه وآئین نمایان عازم اصفهان ودر هفتم ماه مبارك رمضان وارد ان بلدهٔ بهشت‌نشان ومدّت سه سال در ان شهر مینومثال بستر استراحت کسترده دارالمرز وبعضی از ولایات اذربایجان هم ضمیمهٔ ممالك محروسه کردید اقا محمد خان در استراباد

---

lin. 12. sur ٥٩ 2.

خوردن سیف وسنان بسامان آمده تا بمفاد إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا وبمصداق ع

تا پریشان نشود کار بسامان نرسد

باعلام کارکنان عالم غیب وانهای منهیان لاریب جمعی از ضایفهٔ باجلان وسایر ایلات بامر ممهد ودر صبح روز سهشنبه هجدهم شهر ربیع الاول سنه ١١٩٦ دروازهٔ مفتوحهرا از تصرف مستحفظین وکسان صادق خان انتزاع وخود متصرف شده احدیرا عرقریز شتاب جهت ابلاغ مژده فتح الباب روانهٔ معسکر علیمرادخان واو هم اکبر خان ولد زکیخان ورستم خان بنی عم خودرا بافوجی از عساکر تعیین نموده شهر را متصرف وصادق خان باولدان وبعضی از اتباع در ارک تحصن جسته بعد از سه روز اکبر خان انهارا از ارک بیرون آورده حسب الاشعار علیمراد خان صادق خانرا باولدان اکبرش سوای جعفر خان که در خارج شهر با او موافقت کرده بود تماماً مقتول وبعضی از اولاد صغار اورا با ابوالفتح خان ومحمد علیخان ولدان کریم خان از نور بصر محروم ساخت در بیان سلطنت علیمراد خان زند وخاتمهٔ کار او سه روز بعد از تسخیر قلعهٔ شیراز علیمراد خان داخل شهر شده بجهت انتظام امور فارس پنج شش ماه در شیراز توقف نمود میرزا محمد کلانتر فارس واقا فضل الله وعبد الرحیم خان وحاجی ابراهیم شیرازیرا با برادران ومنسوبان وجمعی کثیر از اعاظم وکدخدایان واکابر شیراز وبعضی از بلوکات ومحال

lin. 1. cf. sur. ٩٤ 6.

بتهیه وتدارك اسباب قلعه‌داری مشغول وسوای دروازهٔ مشهوره بباغ شاه که بجهت تردّد رعیّت وسپاه مفتوح میبود سایر دروازها را مسدود وخاکریز کرده مستحفظان امین بمحافظت ومحارست بروج وحصار قلعه تعیین وبهمه جهت مستعدّ قلعه‌داری شد علی نقی خانرا با جمعی از غازیان که در کرمان بودند بشیراز احضار ومشارالیه اواخر شهر شعبان در ظلمت لیل وارد ان دیار کردید علیمراد خان جهت انتظام واستحکام بعضی امور چند روز در زکّه وهزار توقف وهر روزه باطراف شهر چپاول میانداخته در زدن وبستن وکرفتن وکشتن کوتاهی نمیکردند روز چهارم ماه شعبان وارد خارج شهر ودر یك فرسخی سمت غربیٔ قلعه نزول نموده حصن حصین وبروج متین محیّط لشکر ساخته جعفر خان ولد صادق خان که در کوهکیلویه میبود بوسیلهٔ ارسال رسل ورسایل قرین اطمینان ووارد نزد او شده بنوازشات کامل واعزاز واحترام شامل بهره‌یاب کردید بتدریج ومرور ایّام تمامیٔ ضابطان وعمّال محالّ قریبه وبعیدهٔ الکای فارس وخطّهٔ لار ملحق بمعسکر او کشته کمر اطاعت وخدمتکذاری بر میان میبستند روز بروز لوای استقلال واقتدارش در ارتفاع وصادق خان بمضیق محاصره مالك چهار حصار شهر وکوکب بخشش در انخفاض لیکن بجهت ظهار حیات هر روزه فوجی‌را بسرکردکیٔ ولدان خود بخارج شهر فرستاده پشت بدیوار قلعه کرّ وفرّی میکرده جمعی از طرفین قتیل وزخمدار میشدند تا اینکه امتداد ایّام محاصره هشت ماه کشیده نایرهٔ غلا بحدّی بالا کرفت که تمامیٔ رعایا ومساکین از شدّت جوع بجان وهمکیٔ عساکر ومجاهدین از

ودر محالّ فارس جولان داده اکثری از بلوکاتنرا چپاول وپایمال حوادث ساخته علیمراد خان‌را بحرکت از اصفهان وعزیمت شیراز تحریك نموده او هم چون عرصه‌را خالی ودشمن‌را در کمال ضعف وبیحالی ملاحظه کرد صید مراد خانرا بحکومت اصفهان سرافراز وخود با جمعیت تمام واستعداد مالاکلام عازم شیراز صادق خان نیز ناچار هر قدر از غازیان ایلات رکابی وشیرازی وتفنکچیان فارسی ودشتی ودشتستانی که در شیراز بودند همه‌را باتدارك واستعداد شایان بسرداریٔ حسن خان ولد خود بمدافعهٔ علیمراد خان روانه وبعد از ورود بمنزل هزار بیضا شش فرسخی شیراز که اردوی علیمراد خان هم در چمن زکّه نزول وبعد میانهٔ انها زیاده بر چهار پنج فرسخ مسافت نبود در روز جمعه بیستم شهر رجب المرجب سنه ۱۱۹۵ فیمابین بعضی از تفنکچیان لاری ودشتی بجهت اخذ اخراجات وسیورسات منازعه واقع وبیکدیکر در آویخته هرچند سردار مذکور وسرکردکان در اطفای نایرهٔ این فتنه کوشش نمودند بآب تدبیر ایشان شعلهٔ آتش فساد تسکین نیافته بدون وقوع آسیب واذیّتی از جانب خصم تمامیٔ خلق بهم برآمده هریك بر توسن کریز سوار وبجانب شیراز فرار سردار مذکور هم ناچار خودرا بمأمن عافیت رسانیده داخل شهر شد علیمراد خان چون از این معنی اطّلاع یافت فوجی از غازیان‌را بتعاقب فراریان تعیین نموده جمعیٔ کثیر از پیادکان انها قتیل واسیر کمند تقدیر کردیدند صادق خان

---

lin. 6. نیز deest in P.

خان از اصفهان اعلام دشمن‌شکاری وخصم‌افکنی‌را بصوب همدان شقه‌کشا وعلیمراد خان هم از همدان بجانب علی نقی خان محرّك لوای ظفراعتلا ودر منزل چهار چشمه تلاقئ فریقین واقع وبعد از تقارب فئتین قبل از وقوع مجادله تمامئ غازیان ایلاتی که در معسکر علی نقی خان بودند خودرا از ظلّ رایت او بتحت لوای علیمراد خان کشیده ملحق بعساکر او شدند علی نقی خان باتباع وغازیان شیرازی وتفنکچیان فارسی در منازعه نهایت کوشش وپایداری کرده بالاخره شکست یافته پی‌سپر وادئ فرار وسمند غیرترا بجانب شیراز صبارفتار بنه واسباب انها بالکلّیّه بمعرض اکتساب در آمده سایه‌کزین شادروان جلال وکامیاب امانی وآمال کردیدند علی نقی خان وارد شیراز وبعد از تهیّه وتجدید اوضاع بانتظام مهامّ صفحهٔ کرمان تعیین وروانهٔ ان سرزمین کردید علیمراد خان باصفهان آمده مشغول تجدید اوضاع یلان عرصهٔ رزم وتهیّهٔ اسباب استیصال خصم شد صادق خان تقی خان ولد دیکر خود را با فوجی از جنود بتوقّف قلعهٔ اباده که راس الحدّ سامان فارس وعراق است مأمور نمود که در نهایت حزم متوجّهٔ محافظت شوارع سمت فارس وانسداد طریق عبور خصم باشد علیمرادخان اکبرخان ولد زکیخان ومراد خان زند هزارهٔرا با فوجی از غازیان بآباده فرستاده فیمابین انها محاربه واقع وتقی خان شکست یافته بشیراز مراجعت اکبر خان ومراد خان از تعاقب او مرکب جلادت‌را تیزتك

---

lin. 9. pro غیرترا in P, legitur in A عزیمترا.

بحسن خان شده بالاتّفاق بمدافعهٔ انها قیام نمایند مامورین حسب المقرّر معمول ودر چمن مزبور فیمابین ایشان محاربه واقع شده صید مرادخان ومحمدزاهر خان شکست یافته بجانب اصفهان فرار وولدان صادق خان مرکب جلادترا بتعاقب انها ایلغار نموده جمعیٔ کثیررا دستگیر وفوجیٔ غفیررا طعمهٔ شمشیر ساخته تمامیٔ بنه واسباب انها بحیطهٔ تصرّف در آمد علیمراد خان بعد از استماع خبر شکست سرداران مذکور خود بمدافعهٔ ولدان صادق خان مصمّم واز اصفهان حرکت کرده بمحض ورود بخارج شهر همکیٔ غازیان سواره وتفنکچیان عراقی که در رکاب او متّفق بودند متفرق وهریک راه محلّ ودیار خودرا پیش کرفته روانه شدند علیمرادخان مضطرّ وناچار باقلیلی از اقوام خود بجانب همدان فرار نمود علی نقی خان وحسن خان کیفیّت امور را بصادق خان عرض ومقرّر شد که علی نقی خان با غازیان ابواب‌جمعیٔ خود بتعاقب علیمراد خان مرکب ایلغاررا تیزتك وحسن خان باعساکر تحت خود مراجعت بشیراز نماید حسب المقرّر حسن خان معاودت بشیراز وعلی نقی خان باصفهان رفته مدّت سی چهل روز رحل اقامت کسترده بعیش وعشرت مشغول شد علیمراد خان بورود همدان تمامیٔ عساکر عراقرا از جانب خود امیدوار وانهارا بهمدان احضار وبنابر سؤ سلوك علی نقی خان در حین توقف اصفهان همکی مجدّدًا با او عقد موافقت بسته وارد همدان ودر عرض سی چهل روز که علی نقی خان در اصفهان توقّف داشت جمعیّتیٔ کامل از غازیان ایلاتی وعراقی در همدان مجتمع شده علی نقی

جهت باز دراین وقت نیز سلوك صادق خان‌را با ابوالفتح خان دست‌آویز وباصادق خان بنای ستیز وآویز کذارده مکنون خاطر خودرا بسرکدکان وغازیان اظهار وپسر برادر بصوب اصفهان ایلغار جعفر خان تاب مقاومت نیاورده بجانب شیراز منهزم وعلیمراد خان باصفهان آمده صادق خان بعد از ورود جعفر خان بشیراز انتظام مهامّ صفحهٔ کوهکیلویه‌را بعهدهٔ اهتمام او مقرّر داشته روانهٔ ان سمت ساخت وعلی نقی خان ولد دیکر خودرا با فوجی از غازیان بتسخیر دارالعبادهٔ یزد مأمور نموده مشارالیه در روز ورود بقهر وغلبه شهررا تصرّف ولازمهٔ خرابی ونهب بعمل آورده تقی خان حاکم انجا با خواصّ واتباع از شرّ او بنارین‌قلعهٔ یزد تحصّن جسته علی نقی خان انهارا محصور وحقیقت حال‌را بصادق خان عرض که بدانچه در ثانی مقرّرکردد از ان قرار معمول دارد علیمراد خان خود در اصفهان توقّف وجمعی از جنود نامعدود بسرداریٔ صید مراد خان ومحمد زاهر خان بنی‌اعمام خود روانهٔ صوب فارس ومقرّر داشت که در چمن قصر زرد سرحدّ چهار دانکه توقّف وچنانچه از جانب صادق خان کسی بر سر انها آید بمدافعه قیام والّا از انجا تجاوز ننمایند صادق خان هم بتعجیل جمعیّتیٔ کامل از غازیان ایلات رکابی وتفنکچیان فارسی بسرداریٔ حسن خان ولد خود بدفع انها تعیین وبعلی نقی خان اعلام نمود که تسخیر قلعهٔ یزدرا بوقت دیکر محوّل وبا غازیان ابواب‌جمعی از یزد حرکت وملحق

---

lin. 18 بتعجیل deest in P.

بودند بعضی را از حلیهٔ بصر عاری وبرخسی‌را بزاویهٔ عدم متواری ساخت وبانتظام مهامّ مملکت میپرداخت بنابراینکه بعد از وقوع قتل زکیخان وتفویض سردرائی عراق بعلیمراد خان لوای اقتدار ذوالفقار خان خمسهٔ بالا کرفته جمعیّتیٔ کامل منعقد واز سلطانیّه وزنجان بصوب قزوین حرکت نموده علیمراد خان هم با جمعیّت واستعداد تمام بمدافعهٔ او از اصفهان تحریك لوای نصرت‌فرجام ودر دویم ماه صیام بمنزل جنداب فیمابین شرّاه وملایر منازعهٔ فریقین واقع شده ذوالفقار خان مغلوب وکرفتار قید اسار کردیده علیمراد خان اورا مقتول وسرش‌را نزد ابوالفتح خان بشیراز ارسال وخود روانهٔ طهران شد صادق خان بعد از خلع ابوالفتح خان جعفر خان ولد خودرا بافوجی از غازیان مامور بتوقّف اصفهان نمود که در جزو و عناندارى توسن جلادت علیمراد خان کرده باشد وشرحی بعلیمراد خان قلمی داشت که کماکان سرداری عراقرا بخود مخصوص دانسته در حدود قزوین وطهران توقّف واز هر طرف که سر فتنه‌جوئی از کریبان کردن‌کشی برآید بکوشمال او اقدام نماید چون علیمراد خان بعد از فوت کریمخان بلکه در ایّام حیات او همیشه داعیهٔ سلطنت مرکوز ضمیرش میبود دراین آوان بتصوّر اینکه هرکاه داعیهٔ خودرا ابراز نماید مبادا بنابر وجود اولاد کریم خان کسی بسلطنت او راضی نشود از روی تزویر ظاهرًا اطاعت وخدمتکذاریٔ اولاد کریم خان‌را در نظرها جلوه‌کر میساخت تا در وقوع مقدّمهٔ سلوك زکیخان با ابوالفتح خان ببهانهٔ صدور این امر منافی‌الضمیر خودرا ابراز و باب مخالفت زکیخان‌را از شش

خاطر صادق خان تصمیم داشت لیکن منظورش این بود که از سلطنت جز نامی باو نبوده خود بالاستقلال والانفراد برتق وفتق مهمّات ملکی قیام وابوالفتح خان بدون حصول اذن واستصواب او بارتکاب امری از امور کلّی وجزوی اقدام ننماید ابوالفتحخان بنابر استیلای غرور شباب باین معنی تن در نداده خودسر بقبض وبسط امور وبست وکشاد کار نزدیک ودور میپرداخت وباقتضای ایّام جوانی اکثر اوقات بکستردن بزم ارمنظم شادمانی وپیمودن ساغر شراب ناب ارغوانی مشغول عشرت وکامرانی میبود هر چند صادق خان در نهان واشکارا اورا بترک این رفتار نهایت تأکید واصرار مینمود مفید نیفتاد تا اینکه رفته رفته نایرهٔ نفاق وعداوت فیمابین انها ارتفاع یافته بحدّی که ابوالفتح خان عمّ وبنیاعمام خودرا از خروج منع وبتوقّف خانه امر نمود صادق خان باولدان واتباع چند روزی در خانه توقّف وبابعضی از سرکردکان غازیان وایلات بنای سازش کذاشته جمعیرا در خلع ابوالفتح خان با خود متّفق ودر روز یکشنبه نهم ماه شعبان انسال در حینی که ابوالفتح خان در اندرونخانه بود با ولدان ومتّفقین آمده بدون نزاع وجدال خلع خلعت سلطنت از او کرده خود بر اورنک حکمرانی قرار کرفت در بیان وقایع امور صادق خان واتمام کار او چون از جانب ابوالفتح خان واتباع او فراغت حاصل نمود کسانیکه در اوقات استیلای زکیخان وبعد از ان منشای مفاسد عظیمه ومصدر حرکات شنیعه شده

lin. 2. در سلطنت M. lin. 5, post شباب M addit جوانی. lin. 8, ناب deest in M et P.

بودند بعضی را از حلیهٔ بصر عاری وبرخیرا بزاویهٔ عدم متواری ساخت وبانتظام مهامّ مملکت میپرداخت بنابراینکه بعد از وقوع قتل زکیخان وتفویض سرداریٔ عراق بعلیمراد خان لوای اقتدار ذوالفقار خان خمسهٔ بلا گرفته جمعیّتیٔ کامل منعقد واز سلطانیّه وزنجان بصوب قزوین حرکت نموده علیمراد خان هم با جمعیّت واستعداد تمام بمدافعهٔ او از اصفهان تحریک لوای نصرت‌فرجام ودر دویم ماه صیام بمنزل جنداب فیمابین شرّاه وملایر منازعهٔ فریقین واقع شده ذوالفقار خان مغلوب ودرقید اسار گردیده علیمراد خان اورا مقتول وسرشرا نزد ابوالفتح خان بشیراز ارسال وخود روانهٔ طهران شد صادق خان بعد از خلع ابوالفتح خان جعفر خان ولد خودرا بفوجی از غازیان مامور بتوقّف اصفهان نمود که در جزو و عنانداری توسن جلادت علیمراد خان کرده باشد وشرحی بعلیمراد خان قلمی داشت که کماکان سرداریٔ عراقرا بخود مخصوص دانسته در حدود قزوین وطهران توقّف واز هر طرف که سر فتنه‌جوئی از گریبان گردن‌کشی برآید بگوشمال او اقدام نماید چون علیمراد خان بعد از فوت کریمخان بلکه در ایّام حیات او همیشه داعیهٔ سلطنت مرکوز ضمیرش میبود درایـن آوان بتصوّر اینکه هرگاه داعیهٔ خودرا ابراز نماید مبادا بنابر وجود اولاد کریم خان کسی بسلطنت او راضی نشود از روی تزویر ظاهرا اطاعت وخدمتگذاریٔ اولاد کریم خانرا در نظرها جلوه‌گر میساخت تا در وقوع مقدّمهٔ سلوک زکیخان با ابوالفتح خان ببهانهٔ صدور این امر مافی‌الضمیر خودرا ابراز و باب مخالفت زکیخانرا از شش

خاطر صادق خان تصمیم داشت لیکن منظورش این بود که از سلطنت جز نامی باو نبوده خود بالاستقلال والانفراد برتق وفتق مهمّات ملکی قیام وابوالفتح خان بدون حصول اذن واستصواب او بارتکاب امری از امور کلّی وجزوی اقدام ننماید ابوالفتحخان بنابر استیلای غرور شباب باین معنی تن در نداده خودسر بقبض وبسط امور وبست وکشاد کار نزدیک ودور میپرداخت وباقتضای ایّام جوانی اکثر اوقات بکستردن بزم ارم‌نظم شادمانی وپیمودن ساغر شراب ناب ارغوانی مشغول عشرت وکامرانی میبود هر چند صادق خان در نهان واشکارا اورا بترک این رفتار نهایت تأکید واصرار مینمود مفید نیفتاد تا اینکه رفته رفته نایرهٔ نفاق وعداوت فیمابین انها ارتفاع یافته بحدّی که ابوالفتح خان عمّ وبنی‌اعمام خودرا از خروج منع وبتوقّف خانه امر نمود صادق خان باولدان واتباع چند روزی در خانه توقّف وبابعضی از سرکردکان غازیان وایلات بنای سازش کذاشته جمعیرا در خلع ابوالفتح خان با خود متّفق ودر روز یکشنبه نهم ماه شعبان انسال در حینی که ابوالفتح خان در اندرون‌خانه بود با ولدان ومتّفقین آمده بدون نزاع وجدال خلع خلعت سلطنت از او کرده خود بر اورنک حکمرانی قرار کرفت در بیان وقایع امور صادق خان واتمام کار او چون از جانب ابوالفتح خان واتباع او فراغت حاصل نمود کسانیکه در اوقات استیلای زکیخان وبعد از ان منشای مفاسد عظیمه ومصدر حرکات شنیعه شده

lin. 2. در سلطنت M. lin. 5, post شباب M addit جوانی. lin. 8, ناب deest in M et P.

بکلّی از شهر اخراج وخود نیز حرکت وعازم اصفهان شده در شب یکشنبه بیست وهفتم ماه مذکور در منزل ایزدخواست من محالّ سرحدّ که رأس الحدّ سامان فارس وعراق است جمعی از ایلات مافی وغیره که دم از هواخواهئ ابوالفتح خان میزدند بر سر زکیخان ریخته اورا مقتول ونوبت سلطنت وحکمرانی بنام ابوالفتح خان بلندآوا شد **در بیان سلطنت ابوالفتح خان وکیفیّت خلع او** بعد از انکه کوکب بخت زکیخان باقتضای کردش آسمان در افق غروب نهان ونیّر دولت ابوالفتح خان از مطلع اقبال عیان شد ولدان صادق خان که تا انزمان مقیّد سلسلهٔ کرفتاری وکرفتار قید مذلّت وخواری بودند مطلق العنان وصاحب رتبه وشأن کشتند وعلیمراد خان که در اصفهان بود بمنصب سرداریٔ صفحهٔ عراق منصوب وتنبیهٔ اشرار وسرکشان انسامان بعهدهٔ اهتمام او مرجوع وحقیقت حالرا بصادق خان عمّ خود اعلام وبانیل مرام وحصول کام از ایزدخواست بجانب شیراز شقّه‌کشای اعلام ظفرفرجام ودر روز جمعه سیم ماه جمادی الثانی باکمال اعزاز واکرام وارد ان بلدهٔ جنّت‌نظام وجالس سریر سلطنت موروثی کردیده سکّه وخطبه بنام او جریان یافت صادق خان که زاویه‌کزین قلعهٔ رفسنجان واز سطوت زکی خان شب وروز هراسان بود یکران مرادرا در زیر ران وتوسن مرامرا در میدان تمنّا کرم‌جولان دید کمیت خوشخرام استقلالرا بجانب شیراز سبکعنان ودر اواسط ماه مذکور وارد انشهر بهشت‌نشان کردید اکرچه تمکین وخدمت ابوالفتح خان در

lin. 7. خلع: P. طلوع.

توقّف ومراتب مذکوررا بعلی‌مراد خان که مادر او در سلك ازدواج صادق خان انعقاد وبرادر امّی جعفر خان بود مرقوم داشته علیمرادخان که بمصداق شعر

همه اسباب کریمه‌ام جمعست انتظار بهانه‌ئی دارم *

بانتظار هنگام فرصت ودست‌پیچ مدعاآمیزیست همین مطلب دست‌آویز او گشته مکنون ضمیررا ابراز ولوای مخالفت‌را اهتزاز داده تمامیٔ سران سپاه وبزرگان درگاه وغازیان جلادت‌همراه‌را احضار ومافی‌الضمیررا بآنها اظهار ومذکور ساخت که چون زکی‌خان با اولاد وبرادر کریم خان این نوع سلوك مسلوك داشته باید بپاسداریٔ حقوق عنایت واحسان او بامرتکبین تلافی شود از انجا که تمامیٔ خلق ولایات سلطنت ابوالفتح خانرا طالب وخدمت اولاد کریمخانرا بالجنان واللسان راغب بودند نقد روی‌اندود کلام اورا زر کامل‌عیار فرض واز جان ودل خریدار کالای این مدّعا شده همگی در مخالفت زکیخان باو همداستان وبا استعداد وجمعیت کامل از طهران بصوب اصفهان حرکت وبسطام خان بمجرّد استماع حرکت علی مراد خان از طهران بنه واسباب خودرا در اصفهان گذاشته شبدیز گریزرا بجانب شیراز مهمیز وشصت فرسخ مسافت‌را در دو شبانه‌روز تکاورانگیز ونایرهٔ خشم زکیخان از ورود او واطّلاع بر کیفیّت ماجرا تیز وفی‌الفور بدفع او مصمّم گشته اکبر خان ولد اکبر خودرا بتوقّف شیراز مأمور ودر روز یکشنبه بیستم شهر جمادی الاوّل انسال از صبح الی ظهر تمامیٔ عساکر رکابی وبلوکی‌را وبعضی از اهالیٔ شیراز وضابطان وعمّال محالّ فارس که در شیراز بودند با ابوالفتح خان وولدان صادقخان

انچه بنظر علی خان وولدان شیخ علی خان ومحمد خان نموده باضعاف مضاعف بانو خواهد کرد صادق خان از ظهور این معنی در مخالفت زکیخان جازم وبتهیهٔ اسباب محاصرهٔ قلعه وتعیین سیبه وسنکر عازم وزکیخان هم ابوالفتح خان‌را که باعمّ خود دم موافقت میزد وطالب ورود او میبود باولدان صادق خان که در شیراز بودند مقیّد سلسلهٔ کرفتاری واموال اورا بحیطهٔ ضبط در آوده اسم سلطنترا آویزهٔ کردن محمد علیخان ولد دیکر خاقان مغفور که نسبت مصاهرت با زکیخان داشت کرده بتمامیٔ عساکری که باتفاق صادق خان از بصره مراجعت ودر خارج شهر نزد او بودند اعلام نمود که چنانچه احدی نزد صادق خان مکث وداخل شهر نشود باکسان ومنسوبانیکه در شیراز دارد انواع ناخوشی خواهم کرد بمحض ابلاغ این خبر سوای محمد حسین خان سیستانی سیصد نفر از جماعت مزبور که در شیراز خانه ومنسوبی نداشتند نزد صادق خان مکث نموده متعهّد خدمت او شدند سایر غازیان حتّی ملازم وعملهٔ او تمامًا متفرّق وداخل شیراز شدند صادق خان ناچار بامعدودی از خواصّ وجعفر خان ولد خود باتفاق محمد حسین خان سیستانی از راه ارسنجان روانهٔ سامان کرمان وزکیخان فوجی از غازیان بسرکردکیٔ محمد حسین خان زند هزارهٔ بتعاقب او تعیین ودر تنک ارسنجان ملاقیٔ یکدیکر شده محاربه واقع ومحمد حسین خان زند هزارهٔ بزخم کلوله مقتول وسایر مامورین بی نیل مقصود مراجعت نمودند صادق خان قلعهٔ رفسنجان کرمان‌را مأمن عافیت ساخته در انجا

اقتدار اقا محمد خان در حدود دارالمرز وطغیان ذوالفقار خان خمسهٔ در نواحئ سلطانیّه وزنجان واغتشاش امور صفحهٔ عراق بتواتر وتوالی مقروع سمع زکیخان شده علیمراد خان را بافوجی از غازیان بصوب عراق مامور ومقرّر داشت که در طهران توقّف وعساکر عراقرا مستعدّ وآماده نموده بمحافظت سرحدّات مذکوره قیام واز هر طرف که فتنهجوئی سر بسرکشی برآورد بتنبیهٔ او اقدام نماید علیمراد خان چون باطنًا از آسیب زکیخان مخوّف وهراسان بود این معنیرا مغتنم شمرده فورًا باسپاه ابوابجمعی خود از شیراز حرکت ودر مخالفت زکیخان مصمّم وروانهٔ صوب مقصد گردیده در طهران توقّف وبتهیّهٔ اسباب نفاق واجتماع عساکر عراق وتالیف قلوب اهالئ ان حدود اشتغال نمود صادق خان هم بوصول نوشتجات زکیخان وحصول اطّلاع بر وقوع مقدّمهٔ فوت برادر در کمال استعداد وفرّ باجمعیّت تمام ونهایت استقلال وآرام بعزم ورود شیراز از بصره بجانب مقصد رایتافراز بنابر اینکه از جانب زکیخان اطمینان نداشت بعد از ورود بشیراز در خارج شهر مکث وجعفر خان ولد خودرا که همشیرهزادهٔ زکیخان بود جهت حصول خاطرجمعی واخذ شرط وعهد نزد او فرستاد چون از خطّ جبینش نقش تسویلات درونش پیدا وظاهر بود جعفر خان از وجنات احوالش آثار تزویر ونفاق استنباط ومراجعت نموده چگونگیرا بصادق خان حالی وصریحًا مذکور ساخت که چنانچه داخل شهر شوی

---

lin. 19. A پیدا: M et P خونا.

اعلام وصادق خانرا که در ان اوان در بصره بود نیز از وقوع واقعهٔ مزبوره اخبار ودر ورود او بشیراز لازمهٔ تاکید واصرار نموده فوجی‌را بمحاصرهٔ ارک مامور ساخته تامدّت سه روز نایرهٔ جدال فیمابین انها اشتعال داشت تا اینکه بلطایف الحیل وارسال رسل ورسایل از جانب زکیخان اطمینان وخاطرجمعیٔ کامل حاصل واز ارک بیرون آمده که باستصواب یکدیکر بنائی برامور کذارند بمحض خروج انها از ارک جمعی از متابعین خودرا بقتل ان جماعت مامور ودر طرفة العین آساس حیات ده دوازده نفر از جوانان ان سلسلهٔ نامدار که هریك رستم ثانی وثانی اسفندیار بودند از آب شمشیر آتشبار بخاك مذلّت هموار وهوای بزرکیرا از سر انها بیرون ساخته جمیع اولاد کبار ان سلسله عمومًا معرض تیغ سیاست وتمامیٔ اموال واسباب ایشان بحیطهٔ ضبط در آمد مقارن اینحال جهانکیر خان ومحمد رشید بیك ولدان فتحعلیخان افشار که در اصفهان مستعدّ وآمادهٔ کار بودند از استماع خبر فوت کریم خان سر از کریبان خمول بر آورده جمعی از اوباش وغربای سکنهٔ اصفهانرا باخود متّفق وبنای شورش وافساد کذاشته حاجی‌اقا محمد خان حاکم اصفهان فرار وخودرا بکنار کشیده مراتب‌را بزکیخان عرض ومشارالیه بسطام خان کارخانهٔ‌را بتسکین این فتنه نامزد وروانهٔ اصفهان نمود حاجی اقا محمد حاکم اصفهان هم از بلوکات وتوابع جمعیّتی منعقد وباتّفاق بسطام خان وارد اصفهان کردیده تمامیرا دستکیر ونه نفر از انهارا که مصدر این فساد شده بودند مقتول ورؤس ایشان‌را بشیراز فرستاد وبعد از روانه ساختن بسطام خان باصفهان خبر

تقریبًا دو ساعت از روز کذشته جرعه‌نوش ساغر كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وطایر روحش بعالم بقا آشیان نمود اقا محمد خان بمجرّد استماع این خبر باچند نفر از کسان خود جریدةً وسبای بسمت دارالمرز ایلغار وتا مازندران واستراباد عنان باز نکشیده بعد از ورود بآن حدود تمامیٔ قبایل وعشایر طایفهٔ قاجاریه ومنتسبان خودرا مجتمع وبتهیّهٔ اسباب سلطنت وجهانکیری پرداخت

در بیان صادرات امور زکیخان زند وکیفیّت قتل او

چون در سال قبل فیمابین بعضی از اعراب بصره وعلی محمد خان زند حاکم انجا منازعه واقع وعلی محمد خان باجمعی از غازیان ابوابجمعی مشار الیه مقتول کردیده بودند خاقان مغفور صادق خان برادر خودرا باجعفر خان ولد اکبر او وفوجی از غازیان ایلات وسیستانی وغیره جهت اطفای نایرهٔ ان فتنه روانهٔ بصره نموده بود در وقوع مقدّمهٔ فوت او صادق خان در شیراز حضور نداشت وفیمابین زکیخان ونظر علی خان واولاد شیخ علی خان ومحمد خان زند عداوت سابقه در نهایت استحکام بود بعد از فوت خاقان مغفور نظر علی خان باولدان شیخ علی خان ومحمد خان واتباع ایشان از بیم سطوت زکیخان بقلعهٔ ارك متحصّن شده زکیخان وعلی مراد خان همشیره‌زادهٔ او باهم متّفق وامر سلطنترا نامزد ابوالفتح خان ومحمد علی خان ولدان کریم خان کرده خود برتق وفتق امور ونظم ونسق مطالب منظور قیام وارقام بمهر ایشان بجمیع ممالك مرقوم واهالی ولایاتنرا از فوت خاقان مغفور وجلوس ولدان او بر سریر سلطنت

lin. 1. cf. Sur. ٥٥ 26.

امن وامان آسایش گزین ومکرّر اوقات باشاهدان ماه‌رخسار زهره‌جبین بتجرّع اقداح راح ریحانی آتش عشرت وشادمانی درکانون سینه میافروختند

شعر

زمانه کرد مهیّا بساط عیش ونشاط ✿
سپهر کرد ممهّد مهاد امن وامان ✿

ومدّت سیزده سال در شیراز بستر استراحت گسترده در سال چهاردهم بمفاد كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ ٱلْمَوْتِ ساقیٔ اجل پیمانهٔ حیاتش را از بادهٔ تلخکام دوردورنک لیالی وایّام ملامال واستیلای مرض موت بر مزاجش بسرحدّ کمال نشأ شراب ممات علامات اتمام دور حیاتش‌را بر مقرّبان وپرستاران نشان میداد از جملهٔ عظما واکابر ولایات که ان خدیو عدالت‌ایات باخود بشیراز آورده اقامحمد خان ولد محمد حسن خان قاجار بود که از سلسلهٔ جلیلهٔ سلاطین عظام ونتیجهٔ رفیعهٔ خواقین کرام اثار دولت وفرّ اقبال از ناصیهٔ احوالش ظاهر وخورشید روزافروز دولتش در اوج سعادت هنکام فرصترا ناظر چون بمصداق اِذَا أَرَادَ ٱللّٰهُ شَيْئًا هَيَّأَ أَسْبَابَهُ بایست اسباب اندولت دوران‌عدّت مجتمع ومهیّا کردد در روز دوازدهم شهر صفر سنه ۱۱۹۳ ان زیبندهٔ سریر وافسر بانهای منهیان قضا وقدر واقتضای سعادت طالع وبلندیٔ اختر از احتضار ان خسرو باوقار مستحضر وبعزم شکار شاهباز دولت از قلعهٔ شیراز بیرون رفته بنابر اینکه در ان روز از حیاتش رمقی باقی بود ان شب بانتظار وصول خبر فوت او در خارج شهر توقّف وعلی الصباح که روز سهشنبه سیزدهم ماه مذکور بود

lin. 7. cf. Sur. ٣ 182.

آورده بتاریخ سیزدهم شهر صفر سنه ۱۱۷۹ وارد این بلدهٔ مینومثال وبآبادی ومعموریٔ مملکت مزبور اشتغال ودر اصل شهر وخارج قلعهٔ شیراز جنّت‌طراز بیوتات دلکشا وعمارات وسیع الفضا وبازار ومساجد وحمّامات وتکایا وخانات رفیع البنا وبرکهای کوثرصفا وبروج وحصار کیوان‌رفعت وخاکریز وخندق قلعهٔ ان شهر در کمال ضبط واستحکام بمهندسیٔ طبع بلند ان خدیو ارجمند صورت اتمام پذیرفته در سنوات توقّف شیراز کلید فتح ولایت کرمان ومحالّ سیستان که در تصرّف جماعت سیستانی وافغان بود وبعضی از بلاد دیکر که در اوقات غیاب السلطان دادکر از اطاعت سر باز زده بودند بعلاوهٔ اُمّ البلاد بصره باهتمام صادق خان ونظر علی خان وعلی محمد خان زند وغیره از خوانین وسرداران بتصرّف اولیای ان دولت در آمد للحقّ در عهد ان خدیو معدلت‌کستر که از شرط عدل وانصاف مصدوقهٔ اذآ أَرَادَ ٱللّٰهُ بِرَعِيَّةٍ خَيْرًا جَعَلَ لَهُمْ سُلْطَانًا كَرِيمًا سمت ظهور یافته واز فرّ طلعت مهرکستر طالع ذرّه‌پرورش پرتو بهروزی بر ساحت احوال عموم ممالک محروسه بتخصیص اهل شیراز تافته در بسیط ان بلدهٔ طیّبه تجدّی بساط عدل وداد کسترد شعر

که شد بیمن عدالت مداین اوّل ۞
که شد بیمنت امن کعبهٔ ثانی ۞

بجایی رسید که از اکثر بقاع ربع مسکون معمورتر واز اغلب بلاد مشهورهٔ عالم امکان مشهورتر خلقش در کمال آرام در بستر

lin. 19. pro امن legitur in M عدل.

در تاریخ سلطنت کریم خان‌زند ایمائی بآن کرده است امر سلطنت بلاد ایران مغشوش وهر پنج روز نوبت حکمرانی بنام یکی بلندآوازه بوده تا در سنه ۱۱۶۳ مهر منیر دولت کریم خان زند از اُفُق پریّه ملایر عراق ظاهر ودر سنه ۱۱۹۳ در شیراز وفات یافت واز هنکام فوت کریم خان که مبدای طلوع آفتاب عالم‌تاب دولت قاجاریّه است نیز بعضی از ارباب تواریخ بضبط وقایع امور ان دولت روزافزون ارتکاب ورزیده ودر ذکر وقایع انقراض دولت زندیّه احدی متعرّض نشده بود یکی از دوستان صمیم در جادّهٔ صداقت مستقیم خواهش نمود که این غبار قدوم راه‌روان طریق حکایت‌طرازی ومرحله‌پیمایان وادئ عبارت‌پردازی ابن عبد الکریم علی رضای شیرازی بذکر مجملی از وقایع اموریکه بعد از فوت کریم خان تا انقراض دولت زندیّه بمقتضای حکمت ازلی وقدرت لم‌یزلی بظهور رسیده است مبادرت نماید هرچند بنابر عدم استعداد وقابلیّت مادّه دامن از قبول ان برچیده تامدّتی کریبان این مطلب در کشاکش کفتکو واصرار او از حدّ اعتدال تجاوز نمود آخر الامر اصرارش بر انکار این خاکسار غالب واسترضای خاطر اورا طالب واز الطاف عیب‌پوش مستمعان مستظهر کردیده بذکر ان جسارت ورزید دربیان خاتمهٔ کار خاقان علیین‌آشیان وکیفیّت ان کریم خان زند بعد از انتظام مهامّ اذربایجان وعراق ودارالمرز وکیلانات مراجعت بشیراز وبعضی از عظما وسرخیلان واشرار ولایات مزبوره‌را باتّفاق خون

---

lin. 14. چندی P.

لطف حقّ باتو مداراها کند ✿ چونکه از حدّ بگذرد رسوا کند ✿ سمت ظهور وبروز یافته نایرهٔ غضب قهّاری شعله‌ور وخرمن‌سوز هستئ خشك وتر کردیده بمنطوقهٔ وَتَنْزِعُ ٱلْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ کوکب بختش‌را از معارج اوج رفعت وعزّت بمدارج حضیض خواری ومذلّت رسانیده امر سرپرستی وتکفّل احوال عبادرا بکفّ کفایت دیکری محوّل ومرجوع فرماید

قطعه

باشند فی المثل کلهٔ کوسفند خلق ✿
کانرا خدای صاحب ووالی شبان بود ✿
صاحب بجای او دکریرا شبان کند ✿
چون بنکرد که برکله نامهربان بود ✿

چنانکه ماصدق اینمقال در کتب تواریخ خواقین سالفه ومتقدّمین مفهوم واز وقایع امور سلاطین ماضیه متاخّرین ومعاصرین معلوم میشود که بعد از انقراض دولت سلاطین جنّت‌مکین صفویّه أَنَارَ ٱللّٰهُ بَرَاهِينَهُمْ امور سلطنت ایران مدّتی مختلّ وچندی ملوك الطوایف بوده چنانچه مرحوم میرزا مهدی خان استرابادی در تاریخ جهانکشای نادری بذکر مجملی از ان پرداخته تاینکه در سنه ۱۱۴۲ نیّر جهانتاب دولت نادرشاه از مشرق خراسان طالع ودر سنه ۱۱۴۸ بر سریر سلطنت جلوس کرده در شب یکشنبه یازدهم شهر جمادی الثانی سنه ۱۱۶۰ در منزل فتح‌اباد دو فرسخی خبوشان جمعی از همیشه کشیکان اورا مقتول وبعد از وقوع قتل نادرشاه از قراریکه مرحوم میرزا صادق منشی متخلّص بنامی

lin. 3. cf. Sur. ۳ 25.

بسم الله الرحمن الرحیم

بر ارباب خرد ودانش واصحاب ذکا وبینش مخفی ومستور نخواهد بود که بمفاد إِنَّ ٱللّٰهَ رَؤُفٌ بِٱلْعِبَادِ در هر عهدی از عهود زمان باقتضای حکمت مالك الملك سبحان بمصدوقهٔ تُؤْتِى ٱلْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ ذیشوکتی‌را در عرصهٔ جهان مبسوط الید ونافذ الفرمان سازد که بتکفّل احوال عباد پرداخته جراحات صدور ستمدیدگان دهر بمراهم رأفت ومرحمتش التیام پذیرد وخفقان قلوب غمّرسیدگان روزگار بمفرّح دلکشای التفات ومعدلتش باصلاح آید تاهنگامی که بمصداق إِنَّ ٱللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ از استیلای غرور واشتداد حرص وآز قانون بی‌اعتدالی وناسازی ساز رباب تعدّی وبیحساب بر چهرهٔ عجزه ومساکین باز حرکاتش از نظم طبیعی خروج وزبانهٔ آه آتشبار دادخواهان از دست بیدادش بزبانا عروج

شعر

چو خواهد خدا سرنگونت کند ۞ بکردار بد رهنمونت کند ۞

مصدوقهٔ

---

lin. 1. Scriba in P. addidit hoc hemistichium: هست کلید در کنج حکیم. lin. 2. cf. Coran. Sur. ۲ 203. lin. 3. cf. Sur. ۳ 25. lin. 6. بمراسم P. lin. 8. cf. Sur. ۱۳ 12. lin. 13. pro خدا in A legitur فلك.

Druck von E. J. Brill in Leiden.